

Krzysztof Żęgota*

RELACJE Z FEDERACJĄ ROSYJSKĄ W PROGRAMACH WYBRANYCH POLSKICH UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH – ZARYS ANALIZY ILOŚCIOWEJ I JAKOŚCIOWEJ

DOI: 10.26399/meip.4(63).2018.48/k.zegota

WPROWADZENIE

Jednym z istotnych elementów dyskursu publicznego – poza wyodrębnionymi stanowiskami w poszczególnych kwestiach oraz pragmatyką działania partii politycznych (np. poprzez aktywność w parlamencie) – są programy przygotowywane przez poszczególne partie polityczne. Stanowią one, z jednej strony emanację poglądów partii i ich wyborców, z drugiej zaś są podstawą rywalizacji politycznej, odbywającej się pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami, zarówno w trakcie kampanii wyborczych, jak i w okresach występujących pomiędzy wyborami. Jak zauważają badacze, rzeczywistość polityczna generuje znaczącą ilość materiału badawczego, dotyczącego poglądów i programów partii politycznych, który jest potencjalnym przedmiotem badań politologicznych i który – bezpośrednio i pośrednio – może stanowić źródło informacji na temat programów partii politycznych. Co istotne, takim źródłem mogą być nie tylko sformalizowane dokumenty programowe, przygotowywane najczęściej na potrzeby kampanii wyborczych czy konwencji programowych, ale i źródła o charakterze pośrednim: projekty ustaw, stanowiska, strategie,

* Krzysztof Żęgota – dr, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, krzysztof.zegota@uwm.edu.pl

opracowania eksperckie, zapisy debat toczonych na forum różnych instytucji, zapisy aktywności medialnej polityków oraz wywiady¹.

Warto przy tym odnieść się do zasadniczych pojęć wykorzystywanych w niniejszym artykule. Jednym z nich jest pojęcie programu politycznego. Jest on definiowany jako spójny zbiór celów i planów partii i ugrupowań politycznych, których nadrzędnym celem jest przekonanie do niego wyborców, a następnie zdobycie i utrzymanie władzy². Zgodnie z interpretacją M. Chmaja, programy polityczne wyrażają interesy polityczne, ekonomiczne i ideologiczne, przystosowując określone doktryny polityczne na potrzeby bieżącej sytuacji i aktualnych oczekiwań wyborców³. Z kolei D. Robertson opisuje program polityczny (partyjny) jako zespół celów, które partia zakłada zrealizować po dojściu do władzy. Takie podejście zawęża znaczenie programu politycznego wyłącznie do instrumentalnego, w gruncie rzeczy, wykorzystania głoszonych postulatów w celu zwycięstwa w wyborach⁴.

Pojęciem zbliżonym jest pojęcie programu wyborczego, które jest interpretowane jako zbiór postulatów i planów partii politycznych przygotowywanych na potrzeby kampanii wyborczej. Przyjmuje on zazwyczaj postać sformalizowanego dokumentu, uchwalanego przez kompetentne organy partyjne, którego celem jest artykułowanie postulatów partii przewidzianych do realizacji w przypadku dojścia do władzy. Program wyborczy, przynajmniej w deklaracjach polityków, może być swoistym kontaktem między partią a jej wyborcami, zobowiązującym partię do realizacji postulatów w zamian za głosy wyborców⁵.

Trzecim pojęciem pojawiającym się w piśmiennictwie naukowym, odnoszącym się do problematyki programów politycznych, jest termin strategii politycznej. Jest on rozumiany jako subiektywna interpretacja zmieniającej się rzeczywistości politycznej, do której dostosowują swoje zachowania, działania i postulaty poszczególni uczestnicy życia politycznego. Ze względu na

¹ W. Woźniak, *Programy polskich partii politycznych jako materiał empiryczny w badaniach dyskursu politycznego*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, nr 2, s. 41–42.

² A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław 2004, s. 349.

³ M. Chmaj, W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Teoria partii politycznych*, Wydawnictwo Morpol, Lublin 1997, s. 18.

⁴ D. Robertson, *Słownik polityki*, przekł. M. Dera, M. Młynarz, G. Polak, R. Wonicki, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2009, s. 361; Ł. Polniak, *Bezpieczeństwo energetyczne państwa w programach polskich partii politycznych*, „Nauki Społeczne” 2012, nr 2, s. 91.

⁵ M. Tyrała, *Wpływ postulatów programowych na sukces wyborczy – na przykładzie partii: PiS, PO, ZL w wyborach parlamentarnych w Polsce w 2015 roku*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2018, nr 1, s. 62.

znaczące upartyjnienie owego życia, szczególnym typem strategii politycznych są przyjmowane przez partie strategie wyborcze. Terminy te są o tyle związane z pojęciem programu politycznego, że zarówno strategia polityczna, jak i strategia wyborcza służą uzyskaniu poparcia wśród wyborców dla programu, a w konsekwencji, uzyskaniu władzy⁶.

Rolę i znaczenie programów partii i ugrupowań politycznych podkreśla wielu badaczy, zauważając przy tym, że programy w coraz mniejszym stopniu stanowią odzwierciedlenie poglądów i idei bliskich wyborcom głosującym na poszczególne partie⁷. Zgodnie ze spostrzeżeniami P. Maira, współczesna demokracja liberalna cechuje się oddalaniem się partii politycznych od obywateli w ten sposób, że programy partii w coraz mniejszym stopniu odpowiadają na społeczne oczekiwania i coraz słabiej wyrażają poglądy wyborców⁸. W tym kontekście proces wyborczy polega coraz częściej na głosowaniu instrumentalnym, to jest takim, który ma głównie na celu wyłonienie większości parlamentarnej i rządu, nie zaś reprezentowanie poglądów wyborców. Wciąż daje się natomiast zaobserwować regres znaczenia głosowania ekspresywnego, którego zasadniczym celem jest możliwość wyrażania poglądów wyborców za pośrednictwem partii politycznych⁹.

Równie krytycznie na temat programów partii politycznych i ich wpływu na podejmowane działania polityczne wypowiadają się również inni badacze. J. Raciborski zauważa, że w polskiej rzeczywistości politycznej partie propagują swoje programy nie po to, by je realizować, lecz w pierwszej kolejności po to, by wygrać wybory¹⁰. Warto podkreślić, że w polskim systemie partyjnym podział na lewicę i prawicę jest dość umowny i jest determinowany głównie uwarunkowaniami historycznymi i przyjętymi założeniami ideologicznymi, co zniekształca również dyskurs o koncepcjach programowych poszczególnych

⁶ A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii...*, *op. cit.*, s. 431; D. Skrzypiński, *Strategie partii politycznych*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 135, 139.

⁷ Zob. przegląd poglądów, którego dokonał M. Tyrała w artykule *Wpływ postulatów...*, *op. cit.*, s. 63–64.

⁸ P. Mair, *Rząd reprezentatywny vs rząd odpowiedzialny*, [w:] W. Gagatęk, K. Walecka (red.), *Oblicza demokracji. Partie i systemy partyjne w ujęciu Petera Maira*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2017, s. 361–367.

⁹ M. Tyrała, *Wpływ postulatów...*, *op. cit.*, s. 63.

¹⁰ J. Raciborski, *Wybory i wyborcy*, [w:] J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kilian (red.), *Demokratyzacja polska 1989–2003*, SCHOLAR, Warszawa 2003, s. 208.

ugrupowań¹¹. Innymi trudnościami związanymi z procesem urzeczywistniania się programów politycznych partii w ich działalności publicznej są również: prymat bieżących interesów politycznych partii nad koniecznością realizacji ich programów politycznych¹², niski poziom „wyrobienia” politycznego obywateli przekładający się na małą świadomość treści programów politycznych¹³, czy też zasadniczy problem w realizacji postulatów programowych dotyczących polityki zagranicznej implikowanej przecież przez uwarunkowania zewnętrzne¹⁴.

Mimo krytycznego stosunku wielu badaczy do znaczenia programów politycznych dla kształtowania rzeczywistości politycznej należy podkreślić, że nadal programy stanowią podstawowe źródło wiedzy na temat zamierzeń i planów partii politycznych oraz przesłankę pozwalającą przewidywać działania polityczne podejmowane przez daną partię po objęciu władzy (bądź uzyskaniu na nią wpływu). Są też zasadniczym źródłem identyfikacji wyborców z partią polityczną. W ocenie H. Kitschelta, partie polityczne to swoiste wspólnoty idei, które pozwalają wyborcom utożsamiać się z nimi i dokonywać świadomych wyborów politycznych. Istotny jest tu poziom spójności programu partii politycznej z ideami, którym hołdują wyborcy. Wysoki poziom spójności pozwala na lepsze komunikowanie się partii z wyborcami i odzwierciedlanie w działaniach partii rzeczywistych przekonań politycznych obywateli¹⁵.

Znaczenie programów politycznych jako źródła informacji o potencjalnych i realnych działaniach partii politycznych podkreślają również inni badacze. I. Budge stwierdza, że programy polityczne są kluczowymi dokumentami, pozwalającymi odtworzyć całościową wizję ładu społecznego i gospodarczego, proponowanego przez daną partię. Stanowią one istotne źródło wiedzy o tym, że są one sformalizowanymi dokumentami, poddanymi określonej procedurze zatwierdzenia przez kierownictwo partii. W tym kontekście programy polityczne należy traktować jako swoisty pomost między partiami a ich elektorata-

¹¹ M. Tyrała, *Wpływ postulatów...*, *op. cit.*, s. 64.

¹² R. Koselleck, *Dzieje pojęć. Studia z semantyki i pragmatyki języka społecznohistorycznego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009, s. 566–567.

¹³ Towarzyszy temu występowanie tzw. minimalistycznego modelu opinii publicznej. Polega on na niskiej świadomości rzeczywistej treści programów politycznych partii, z czego wynika dokonywanie wyborów odnośnie do preferencji wyborczych opartych na czynnikach emocjonalnych, nie zaś racjonalnych. Zob. R. Markowski, M. Czeźnik, M. Kotnarowski, *Demokracja. Gospodarka. Polityka. Perspektywa polskiego wyborcy*, SCHOLAR, Warszawa 2015, s. 63–64.

¹⁴ Ł. Polniak, *Bezpieczeństwo energetyczne...*, *op. cit.*, s. 92.

¹⁵ Zob. H. Kitschelt, *Post-communist party systems: competition, representation and inter-party cooperation*, University Press, Cambridge 1999; M. Tyrała, *Wpływ postulatów...*, *op. cit.*, s. 63.

tem oraz zasadniczy czynnik dyferencjacji ofert poszczególnych ugrupowań¹⁶. Z kolei T. Rapley podkreśla rolę dokumentacyjną programów politycznych, odzwierciedlających zmiany w dyskursie publicznym, zarówno pod względem jego intensywności, jak i tematyki. Dokumenty programowe mogą być zatem podstawą badań porównawczych dotyczących zmian zagadnień poruszanych w dyskursie publicznym oraz weryfikacji wiarygodności poszczególnych partii poprzez porównanie ich programów do działań podejmowanych już po dojściu do władzy¹⁷.

1. METODOLOGIA PRZEPROWADZONEGO BADANIA

Wskazane powyżej argumenty skłoniły autora do podjęcia próby oceny roli i znaczenia programów politycznych poszczególnych ugrupowań uczestniczących w polskim dyskursie publicznym z punktu widzenia miejsca Rosji w polityce zagranicznej, ekonomicznej i bezpieczeństwa Polski. Celem niniejszego artykułu było przedstawienie wyników badań w zakresie określenia miejsca Rosji oraz relacji polsko-rosyjskich w programach ugrupowań politycznych działających w Polsce. Poza tym autor starał się dokonać przeglądu programów politycznych pod kątem ich specyfiki oraz wewnętrznej struktury i charakteru postulatów tam zawartych. Warto podkreślić, że wątek rosyjski pojawia się w programach partii politycznych głównie w trzech zasadniczych obszarach tematycznych: uwarunkowania polskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, polityka europejska i wyzwania stojące przed integracją euroatlantycką oraz relacje handlowe Polski ze Wschodem. Wobec tego, problematyka rosyjska została potraktowana jako element szerszego kontekstu postulatów i enuncjacji programowych, występujących w programach poszczególnych partii. Pod tym kątem dokonano analizy porównawczej programów poszczególnych partii politycznych. Zarazem starano się unikać dyferencjacji z punktu widzenia prezentowanej ideologii na lewicę i prawicę¹⁸.

¹⁶ I. Budge, *A new spatial theory of party competition*, „British Journal of Political Science” 1994, vol. 24 (4); I. Budge, H.D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara, M. McDonald, *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union and OECD 1990–2003*, Oxford University Press, Oxford 2006, s. XVI; W. Woźniak, *Programy polskich partii...*, *op. cit.*, s. 42.

¹⁷ T. Rapley, *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 37–48.

¹⁸ Intencją autora była chęć uniknięcia dyferencjacji programów partii politycznych zgodnie z klasycznym podziałem lewica–prawica. Wobec tego nie zastosowano metodologii

Postawiono następujące pytania badawcze: jakie miejsce w programach partii politycznych zajmują relacje z Rosją? Jak często ta tematyka pojawia się w programach partii? W jaki sposób sprawy te różnią poszczególne partie? Czy i jak na programy partii politycznych wpływały czynniki wewnętrzne (wzrost rywalizacji poszczególnych ugrupowań, zmiana sytuacji gospodarczej i społecznej w Polsce), a jak czynniki zewnętrzne (wzrost polityki mocarstwowej Rosji, zaostrzenie relacji Unia Europejska–Rosja i NATO–Rosja)?

Zasadniczym problemem metodologicznym przeprowadzonych badań było zastosowanie adekwatnych do przedmiotu badań metod i technik badawczych, które, po pierwsze, pozwolą na udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze i pozwolą na przeprowadzenie analizy programów politycznych pod kątem relacji z Rosją, a po drugie, będą się wpisywać w metodologię przyjętą w nauce o polityce. Jedną z metod badań politologicznych są ujęcia ilościowe i jakościowe. Odnoszą się one do badania zjawisk masowych, charakterystycznych dla rzeczywistości społeczno-politycznej, do których należy zaliczyć również przynależność do określonych nurtów ideologicznych, doktryn i programów politycznych. Metody te pozwalają na badanie nie tylko skali, ale i cech zjawisk masowych, jak również na dokonanie analizy związków przyczynowych oraz przewidywać przeobrażenia tych zjawisk¹⁹. W toku realizacji badania programów partii politycznych pod kątem relacji z Rosją zastosowano mieszaną, ilościową i jakościową analizę dokumentów, będącą podstawą metodologiczną badania²⁰. Zasadniczą przesłanką determinującą takie podejście był charakter wskazanych wcześniej celów i pytań badawczych: w pierwszej kolejności dotyczących częstotliwości, a w drugiej,

wypracowanej przez I. Budge'a i D. Robertsona w ramach funkcjonującego od 1989 r. Comparative Manifesto Project (CMP). Schemat analityczny wypracowany przez CMP, dostępny na stronie internetowej <https://manifesto-project.wzb.eu> obejmuje 7 głównych sfer działalności politycznej poszczególnych partii oraz 56 kategorii kodowych. Zasadniczym celem tak przeprowadzonej analizy jest określenie stopnia lewicowości lub prawicowości partii i ich programów. Zarazem, z punktu widzenia niniejszego artykułu, zastosowanie wspomnianych narzędzi analitycznych jest o tyle bezużyteczne, że enuncjacje programowe poszczególnych polskich ugrupowań politycznych, odnoszące się do relacji z Rosją, są w znacznej mierze niezależne od deklarowanego lub rzeczywistości reprezentowanego przez partie nurtu ideologicznego: postulaty polepszenia relacji z Rosją pojawiają się – z różnych powodów – zarówno na lewicy, jak i prawicy. Szerzej na ten temat zob. W. Woźniak, *Programy polskich partii...*, *op. cit.*, s. 44–45.

¹⁹ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 120.

²⁰ Zob. R. Bäcker i in., *Metodologia badań politologicznych*, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa 2016, s. 98–104.

obszarów występowania problematyki rosyjskiej w programach partyjnych. W przedmiotowym przypadku dało się wykorzystać zasadniczą zaletę metody mieszanej, to jest możliwość neutralizacji istotnych ograniczeń odpowiednio: podejścia ilościowego i jakościowego²¹.

W badaniu zastosowano również analizę komparatystyczną. Metoda ta pozwala na porównywanie siły i częstotliwości występowania zjawisk i procesów, co prowadzi do ustalenia podobieństw i różnic między nimi. Najczęściej analiza porównawcza w znaczeniu przedmiotowym jest wykorzystywana do badania zjawisk pod względem jakościowym²². W niniejszym badaniu dokonano porównania obecności problematyki rosyjskiej w programach partii politycznych oraz charakteru postulatów odnoszących się do relacji z Rosją.

Zasadniczym wyzwaniem był również dobór partii politycznych, dokumentów programowych oraz określenie cezury czasowej badania. Główną przesłanką była chęć uwzględnienia w badaniu wszystkich partii politycznych posiadających swoich przedstawicieli w Sejmie, Senacie i Parlamencie Europejskim²³, przy czym wymóg posiadania klubu lub koła parlamentarnego nie stanowił bariery uczestnictwa w badaniu²⁴. Drugą przesłanką było uzyskanie wyniku wyborczego w wyborach do Sejmu, przeprowadzonych 25 października 2015 r. co najmniej na poziomie 3%²⁵. Zarazem, wobec konieczności zaprezentowania różnorodności poglądów dotyczących relacji z Rosją, posta-

²¹ Jedną z przesłanek wykorzystania metody mieszanej jest m.in. konieczność uwzględnienia eksploracji, to jest działania polegającego na zastosowaniu wyników analizy ilościowej do badań jakościowych. W toku badania najpierw określono częstotliwość pojawiania się kwestii rosyjskiej w programach partii, a następnie skupiono się na analizie jakościowej wyłącznie w odniesieniu do tych programów partyjnych, w których problematyka rosyjska jest obecna. Zob. G.B. Rossman, B. Wilson, *Numbers and words: Combining quantitative and qualitative methods in a single large-scale evaluation study*, „Evaluation Review” 1985, nr 9; J.C. Greene, *Toward a methodology of mixed methods social inquiry*, „Research in the Schools” 2006, nr 13(1), s. 93–98.

²² A. Chodubski, *Wstęp do badań...*, *op. cit.*, s. 125.

²³ Oparto się na dokumencie „Wykaz partii wpisanych do ewidencji partii politycznych (na podstawie prawomocnych postanowień w sprawach o wpis do ewidencji przekazanych Państwowej Komisji Wyborczej przez Sąd Okręgowy w Warszawie w trybie określonym art. 15 ustawy o partiach politycznych)” dostępnym na stronie internetowej Państwowej Komisji Wyborczej: http://pkw.gov.pl/322_Wykaz_partii_politycznych [dostęp: 22.05.2018].

²⁴ Uwzględniono partie, które w trakcie kadencji Sejmu i Senatu lat 2015–2019 mają co najmniej jednego parlamentarzystę nawet, gdy obecność danego ugrupowania w Parlamencie jest skutkiem rozłamu w partii już istniejącej, a nie udziału w wyborach.

²⁵ Zob. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 października 2015 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu

nowiono poszerzyć katalog partii o niektóre ugrupowania pozaparlamentarne oraz te, które nie uzyskały wskazanego wyniku w wyborach z 2015 r. W rezultacie, w badaniu uwzględniono 23 następujące partie i ugrupowania polityczne (w części dotyczącej analizy ilościowej): Biało-Czerwoni, Inicjatywa Polska, Kongres Nowej Prawicy, Kukiz'15, Nowoczesna, Partia Republikańska, Platforma Obywatelska RP, Polskie Stronnictwo Ludowe, Porozumienie, Prawica Rzeczypospolitej, Prawo i Sprawiedliwość, Razem, Regionalna Mniejszość z Większością, Ruch Narodowy, Solidarna Polska, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Twój Ruch, Unia Europejskich Demokratów, Unia Polityki Realnej, Unia Pracy, Wolni i Solidarni, Wolność oraz Partia Zmiana.

W ramach badań wzięto pod uwagę oficjalne dokumenty programowe – w przeważającej mierze dostępne na witrynach internetowych partii – trojakiemu rodzajowi: programy wyborcze przygotowywane na potrzeby kampanii wyborczych, deklaracje programowe i ideowe oraz stanowiska w określonych sprawach związanych z problematyką ujętą w badaniu. Wzięto pod uwagę dokumenty programowe opublikowane w okresie 2014–2017, a w przypadku braku aktualnego dokumentu – również publikacje wcześniejsze. Taka cezurą czasową jest uzasadniona z jednej strony faktem, że od 2014 r. były publikowane programy partii przez wyborami parlamentarnymi, odbywającymi się w październiku 2015 r. Z drugiej strony wiele partii i ugrupowań politycznych objętych badaniem powstało lub sformułowało swoje programy wyborcze w latach 2016–2017²⁶, co uzasadnia przyjęcie tak szerokiej cezury czasowej badania.

W ramach przeprowadzonej analizy skupiono się w pierwszej kolejności na obszerności poszczególnych dokumentów programowych oraz częstotliwości pojawiania się problematyki rosyjskiej w programach politycznych partii. Następnie skupiono się na analizie jakościowej, dotyczącej obecności kwestii relacji z Rosją w następujących obszarach tematycznych: polityka zagraniczna, bezpieczeństwo i obronność, polityka gospodarcza i kwestie społeczne.

25 października 2015 r., Dz. U. z dnia 28 października 2015 r. poz. 1731, http://parlament2015.pkw.gov.pl/pliki/1446212096_obwieszczenie_Sejm.pdf [dostęp: 26.05.2018].

²⁶ Warto tu wspomnieć choćby o Partii Republikańskiej, której utworzenie zostało ogłoszone 20 września 2017 r.; z kolei Unia Europejskich Demokratów powstała jesienią 2016 r. Zob. *Powstaje Partia Republikańska. Będzie współtworzyć Zjednoczoną Prawicę*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/558616,partia-republikanska-zjednoczona-prawica-pis-siarkowska.html> [dostęp: 22.05.2018]; *Europejscy Demokraci łączą się z Partią Demokratyczną*, https://wiadomosci.onet.pl/kraj/europejscy-demokraci-lacza-sie-z-partia-demokratyczna/zxecng?utm_source=wiadomosci_viasg&utm_medium=nitro&utm_campaign=allonet_nitro_new&src=ucs&utm_v=2 [dostęp: 22.05.2018].

2. MIEJSCE PROBLEMATYKI ROSYJSKIEJ W PROGRAMACH PARTII POLITYCZNYCH

Problematyka rosyjska występuje ze zróżnicowaną częstotliwością w programach poszczególnych partii i ugrupowań politycznych. W analizie jakościowej uwzględniono ponad 30 dokumentów programowych partii ujętych w badaniu. Analizie poddano częstotliwość występowania problematyki rosyjskiej wedle schematu, zgodnie z którym stwierdzano: 1) brak odniesień do relacji z Rosją, 2) niską częstotliwość – w przypadku pojawienia się problematyki kwestii rosyjskiej w odniesieniu do jednego lub dwu zagadnień, 3) średnią – w przypadku dwu–pięciu zagadnień oraz 4) wysoką częstotliwość – w przypadku pojawienia się tej problematyki w odniesieniu do sześciu lub więcej zagadnień tematycznych. W efekcie powstała skala oceny częstotliwości występowania omawianej problematyki w programach partii, która została przedstawiona w tabeli 1.

Tabela 1

Częstotliwość występowania kwestii relacji z Rosją w programach partii i ugrupowań politycznych

Nazwa partii/ ugrupowania	Tytuł dokumentu programowego (rok opublikowania)	Częstotliwość występowania problematyki rosyjskiej
Biało-Czerwoni	„Nasz manifest” (2015)	brak odniesień
Inicjatywa Polska	„Deklaracja Inicjatywy Polska”	brak odniesień
Kongres Nowej Prawicy	„Program Kongresu Nowej Prawicy”, „Polityczne ABC”	niska – 1 odniesienie
Kukiz’15	„Strategia zmiany. Potrafisz Polsko!” (2015)	niska – 2
Nowoczesna	„Nowoczesna Polska dla każdego” (2016)	niska – 2
Partia Republikańska	„Oświadczenie o utworzeniu Partii Republikańskiej” (2017)	brak odniesień
Platforma Obywatelska RP	„Polska przyszłości” (2015)	wysoka – 9
Polskie Stronnictwo Ludowe	Deklaracja wyborcza PSL „Blisko ludzkich spraw” (2015)	niska – 2

Nazwa partii/ ugrupowania	Tytuł dokumentu programowego (rok opublikowania)	Częstotliwość występowania problematyki rosyjskiej
Porozumienie	„Wielka Polska w małej Unii. Manifest polskiego eurorealizmu” (2014), „Droga do bogactwa” (2014) ^a	niska – 2
Prawica Rzeczypospolitej	„Silna Polska dla cywilizacji życia” (2009)	niska – 2
Prawo i Sprawiedliwość	„Zdrowie, Praca, Rodzina” Program Prawa i Sprawiedliwości (2014), „Myśląc Polska” (2015)	wysoka – 22
Razem	„Inna polityka jest możliwa” (2015),	brak odniesień
Regionalna Mniejszość z Większością	„Silny region w silnym państwie!” (2015) ^b	brak odniesień
Ruch Narodowy	„Suwerenny naród w XXI wieku” (2016)	wysoka – 13
Sojusz Lewicy Demokratycznej	„Przywróćmy normalność. Godne życie, sprawiedliwa i normalna Polska” (2017),	średnia – 4
Solidarna Polska	„Europejski dialog Solidarnej Polski”	brak odniesień
Twój Ruch	„Plan Zmian 2014–2019” (2014)	brak odniesień
Unia Europejskich Demokratów	„Deklaracja programowa”, „Deklaracja ideowa” (2016)	brak odniesień
Unia Polityki Realnej	„Deklaracja ideowa”, „Program”	brak odniesień
Unia Pracy	„O godne życie człowieka i integrację społeczną” (2014)	niska – 2
Wolni i Solidarni	„Sygnały programowe partii Wolni i Solidarni” (2016)	brak odniesień
Wolność	„Dumna Bogata Polska. Program Partii KORWiN” (2015) ^c , „Deklaracja ideowa partii Wolność” (2016)	niska – 2
Zmiana	„Zmiana. Praca – Pokój – Patriotyzm. Program polityczny” (2016)	wysoka – 6

^a Oba dokumenty zostały opublikowane pod szyldem partii Polska Razem, której formalną i polityczną kontynuacją jest partia Porozumienie.

^b Program Wyborczy KWW Mniejszość Niemiecka w wyborach parlamentarnych 2015 r.

^c Do wyborów parlamentarnych w 2015 r. partia przystępowała pod nazwą „KORWiN: Koalicja Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów programowych partii i grupowań politycznych.

Przedstawione wyniki wykazują znaczącą różnorodność częstotliwości występowania problematyki relacji z Rosją w programach uwzględnionych w badaniu ugrupowań politycznych. Przy czym, należy zwrócić uwagę na dużą heterogeniczność dokumentów programowych, co niewątpliwie nie pozostaje bez wpływu na wyniki analizy ilościowej. Cechą charakterystyczną jest tu współwystępowanie rozbudowanych programów politycznych przygotowywanych zazwyczaj w kontekście wyborów parlamentarnych i cechujących się wielowątkową strukturą (np. Prawo i Sprawiedliwość, Platforma Obywatelska) oraz dokumentów o charakterze lakonicznym, przygotowywanych w znacznej mierze *ad hoc* (np. Wolni i Solidarni, Kongres Nowej Prawicy), co niewątpliwie utrudnia dokonanie analizy ilościowej i komparatystycznej. Warto w tym kontekście zaznaczyć, że – jak wskazuje W. Woźniak – charakterystycznym elementem programów partii politycznych w Polsce jest

„brak jasno sformułowanych celów wraz z opisem konkretnych działań, które mają prowadzić do ich osiągnięcia, a także jasno opisanej hierarchii zadań, wskazania priorytetów”²⁷.

Dodatkową cechą charakterystyczną analizowanych dokumentów jest brak precyzyjnie zdefiniowanych zadań oraz brak odwołania się do dokumentów koncepcyjnych czy naukowych. Stosunek do problematyki rosyjskiej jest przedstawiany w zróżnicowany sposób.

Badane programy partyjne należy – z punktu widzenia ujęcia ilościowego – podzielić na trzy zasadnicze grupy. Do pierwszej należy zaliczyć dokumenty, w których nie odniesiono się do kwestii relacji z Rosją. Dotyczyło to głównie dokumentów programowych o lakonicznej formie, w których polityka zagraniczna lub relacje handlowe z zagranicą zostały przedstawione jedynie pobieżnie. Druga grupa programów to dokumenty o niskiej lub średniej częstotliwości występowania problematyki rosyjskiej. Była ona umiejscowiona w kontekście polskiej polityki zagranicznej, bezpieczeństwa lub relacji z Unią Europejską i NATO. Trzecia grupa dokumentów to programy o wysokiej częstotliwości występowania problematyki rosyjskiej. Co charakterystyczne, zagadnienia relacji z Rosją są jednym z kluczowych elementów programowych polityki zagranicznej i bezpieczeństwa obu głównych polskich ugrupowań politycznych, to jest Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej. Wynika to zarówno z faktu, że obie partie w ostatnich latach sprawowały władzę, co zapewne wyzwoliło większą odpowiedzialność za program polityczny i konieczność ustosunkowania się do wszystkich uwarunkowań polityki

²⁷ W. Woźniak, *Programy polskich partii...*, *op. cit.*, s. 49.

zagranicznej, jak i z tego, iż dokumenty programowe przygotowane przez partie były najbardziej obszerne.

Analiza ilościowa nasunęła dwa kolejne istotne spostrzeżenia. Po pierwsze, w programach wszystkich ugrupowań, które – w rezultacie wyborów parlamentarnych w 2015 r. – uzyskały mandaty parlamentarne, problematyka rosyjska jest, w mniejszym lub większym zakresie, obecna, co każe sugerować, że stanowi ona istotny konglomerat postulatów odnoszących się w szczególności do kierunków polityki zagranicznej. Po drugie, wysoką częstotliwość występowania problematyki rosyjskiej odnotowano w programach ugrupowań tradycyjnie uznawanych za wykazujące tendencje prorosyjskie, to jest Ruchu Narodowego oraz partii Zmiana. Wskazuje to tyleż na znaczenie relacji z Rosją w enuncjacjach programowych tych ugrupowań, co przede wszystkim chęć wyróżnienia się na tle programów innych partii politycznych w Polsce.

3. KWESTIE MIĘDZYNARODOWE I PROBLEMATYKA BEZPIECZEŃSTWA A RELACJE Z ROSJĄ

W dalszej części badania poddano analizie jakościowej jedynie te programy partii i ugrupowań, w których odniesiono się do zagadnień związanych z relacjami z Rosją. W pierwszej kolejności zbadano wątki pojawiające się w kontekście relacji z Rosją, dotyczące spraw międzynarodowych i problematyki bezpieczeństwa. Dadzą się tu wyróżnić trzy główne zagadnienia: relacje z Rosją w kontekście uwarunkowań globalnych i regionalnych (w tym konfliktu na wschodzie Ukrainy), relacje dwustronne oraz polityka bezpieczeństwa, w tym Rosja jako potencjalne źródło zagrożeń. Badane partie wyrażają poglądy trojakiemu rodzaju: negatywne, piętnujące agresywną politykę Rosji, neutralne oraz postulujące polepszenie i pragmatyzację relacji z Rosją.

W kwestii dwustronnych relacji polsko-rosyjskich najbardziej katgoryczne sądy są formułowane w programach Prawa i Sprawiedliwości (PiS) oraz Platformy Obywatelskiej (PO). W programie PiS z 2014 r. stwierdzono, że istnieją wyraźne przeciwwskazania współpracy z Rosją, głównie wobec niespełniania przez to państwo elementarnych zasad prawa międzynarodowego²⁸. Za fundament bezpieczeństwa Polski uznano członkostwo w Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego. Dostrzeżono też wyraźną kolizję interesów międzynarodowych Polski i Rosji w kontekście rozszerzenia NATO na Wschód: „koncepcja rozszerzenia NATO na kraje Europy Wschodniej i południowego

²⁸ *Zdrowie, Praca, Rodzina*, Program Prawa i Sprawiedliwości, Warszawa 2014, s. 42.

Kaukazu jest nadal aktualna i powinna być opracowywana w ramach tworzenia scenariuszy przyszłości²⁹. Podkreślono, że w przyszłości jest możliwa poprawa relacji z Rosją, ale tylko na zasadzie rzetelnych i realistycznych relacji partnerskich. Zaznaczono, że w przypadku kontynuowania wspierania przez Rosję separatystów na Wschodzie Ukrainy należy konsekwentnie wspierać władze w Kijowie, w tym również za pomocą działań na arenie międzynarodowej³⁰. Z projekcji programowych PiS wyłania się postulat prowadzenia konsekwentnie asertywnej polityki wobec Rosji. Podkreślono konieczność rozbudowy polskiego potencjału obronnego, choć zaznaczono, że konflikt z Rosją nie należy do scenariuszy realnych. Warto przy tym wskazać, że w programie PiS podkreśla się również nierozwiązane kwestie w relacjach z Ukrainą, postulując m.in. uwzględnienie polskiej wrażliwości historycznej, co wydaje się istotne w kontekście relacji z Rosją.

Krytyczny stosunek wobec polityki rosyjskiej w relacjach międzynarodowych wyraża również Platforma Obywatelska. W programie wyborczym, przygotowanym na wybory w 2015 r., wyrażono krytyczny stosunek wobec polityki zagranicznej Rosji, zarzucając wykorzystanie przewagi militarnej oraz surowcowego charakteru gospodarki. Podkreślono europejski kontekst polityki wobec Rosji. W programie partii wskazano m.in., że

„Unia Europejska jest najważniejszym forum międzynarodowym realizowania naszych interesów. Wierzymy, że skuteczne zabieganie o realizację polskich celów strategicznych nie polega na kontestowaniu osiągnięć zjednoczonej Europy, ale na sprawnym wpisywaniu naszych racji w interes ogólnoeuropejski (...)”³¹.

Jednocześnie zaznaczono, że zarówno w kwestiach dwustronnych relacji z Rosją, jak i spraw ogólnoeuropejskich najlepiej jest realizować te relacje za pośrednictwem Unii Europejskiej i NATO³².

W odniesieniu do spraw bezpieczeństwa, w programie partii wyrażono brak akceptacji dla działań Rosji, związanych z zaangażowaniem w konflikcie na Wschodzie Ukrainy. Podkreślono, że w interesie Polski leży istnienie wolnej, praworządnej i niezależnej Ukrainy, powiązanej z Polską więzami sojuszniczymi, co pozostaje w sprzeczności z polityką rosyjską. Opowiedziano się również za intensyfikacją współpracy z innymi państwami objętymi programem Partnerstwa Wschodniego, w tym z Białorusią i państwami Kaukazu

²⁹ *Ibidem*, s. 153.

³⁰ M. Dworczyk, *Polska polityka wschodnia*, [w]: *Mysząc Polska*, Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy, Katowice 3–5 lipca 2015 r., s. 85.

³¹ *Polska przyszłości*, Program Platformy Obywatelskiej RP, Warszawa 2015, s. 65.

³² *Ibidem*, s. 69.

południowego³³. Podkreślono przy tym, że sprzeciwianie się polityce Rosji w Europie Wschodniej powinno odbywać się w duchu zachowania jedności świata zachodniego i wykorzystywania narzędzi nacisku organizacji międzynarodowych. W programie politycznym Platformy Obywatelskiej, ale również Prawa i Sprawiedliwości, widać wyraźnie wpływ wydarzeń międzynarodowych na ewolucję postulatów programowych względem Rosji. Wyraźną cezurą jest tu 2014 r., gdyż od tego czasu zaostrzeniu uległy postulaty programowe obu partii odnoszące się do relacji z Rosją³⁴.

Krytyczne stanowisko wobec polityki międzynarodowej Rosji wyrażały również inne partie. W programie politycznym Nowoczesnej stwierdzono, że:

„realnym zagrożeniem w regionie jest dziś przede wszystkim nieprzewidywalna i agresywna postawa Rosji”³⁵.

Wobec tego, bezpieczeństwo Polski jest związane w znacznej mierze z zobowiązaniami sojuszniczymi, wynikającymi z polskiego członkostwa w strukturach międzynarodowych, przede wszystkim NATO i Unii Europejskiej. W programie Nowoczesnej postawiono również silny nacisk na odbudowę polskiej wiarygodności wobec partnerów z Unii Europejskiej i NATO oraz uczestnictwo w rozwijaniu polityki tych ugrupowań na Wschodzie Europy, co jednoznacznie implikuje określony stosunek wobec polityki międzynarodowej Rosji³⁶.

Z kolei w programie Prawicy Rzeczypospolitej podkreślono zakorzenienie Polski w cywilizacji Zachodu. W interesie kraju leży włączanie państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego do współpracy świata zachodniego oraz promocję na Wschodzie Europy wolności politycznej i współpracy z Zachodem. W tym kontekście

„od Rosji Polska musi oczekiwać zdecydowanego wyrzeczenia się polityki dominacji i ingerencji w sprawę państw naszego regionu”.

³³ *Ibidem*, s. 69–70.

³⁴ W latach 2014–2015, gdy powstawały analizowane programy obu partii, zwiększyła się rosyjska aktywność na Ukrainie: wiosną 2014 r. dokonano aneksji Krymu oraz nasiliła się rosyjska obecność w Donbasie. Programy odzwierciedlają, zatem, istotną zmianę rzeczywistości międzynarodowej odnotowaną w Europie Środkowo-Wschodniej. Por. A. Orzelska-Stączek, *Rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa w ocenie głównych sił politycznych*, [w:] J. Fiszer (red.), *System euroatlantycki i bezpieczeństwo międzynarodowe w multipolarnym świecie. Miejsce i rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, ISP PAN, Warszawa 2013, s. 286–290.

³⁵ *Nowoczesna Polska dla każdego*, 2016, s. 105.

³⁶ *Ibidem*, s. 175.

Relacje z Rosją powinny opierać się na równorzędnych i jednolitych zasadach współpracy Rosji z resztą Europy³⁷.

Partia Porozumienie opowiada się – wbrew interesom Rosji – za intensyfikacją współpracy z państwami Europy Środkowo-Wschodniej, w tym przede wszystkim wciąganiem do współpracy europejskiej państw objętych programem Partnerstwa Wschodniego. Partia propaguje postulat „Europy całej i wolnej”, co oznacza głębsze umocowanie państw Europy Wschodniej w strukturach europejskich i euroatlantyckich. Porozumienie postuluje m.in. utworzenie Uniwersytetu Partnerstwa Wschodniego i Kolegium Czarnomorskiego, jako instytucji rozwijających więzy społeczne z państwami Europy Wschodniej³⁸.

Wiele partii i ugrupowań politycznych w Polsce wyraża neutralny stosunek do relacji z Rosją. Nie podnoszone są kwestie zaostrenia relacji politycznych lub też zgłaszane są postulaty zrównoważenia czy też zniuansowania polityki wobec Rosji. Z pewnością zrównoważoną politykę wobec wschodniego sąsiada postuluje Sojusz Lewicy Demokratycznej. Zasadniczym postulatem partii w zakresie polityki zagranicznej jest, z jednej strony zakotwiczenie jej w polityce europejskiej i współpracy w ramach NATO i Unii Europejskiej, a z drugiej – konieczność kształtowania dobrych relacji politycznych ze wszystkimi sąsiadami, w tym z Rosją i Ukrainą. W programie partii stwierdzono m.in.:

„przez aktywną, ale wyważoną politykę wschodnią dążyć będziemy do stabilizacji i pozytywnego rozwoju stosunków z Federacją Rosyjską (zwłaszcza w wymiarze społecznym i ekonomicznym), wsparcia dla rozwoju Ukrainy i dobrosąsiedzkiej współpracy z innymi sąsiadami”³⁹.

Dodać należy, że w programie nie określono, w jaki sposób zostaną zrealizowane oba postulaty. Jednym z konkretnych postulatów w odniesieniu do relacji z Rosją jest przywrócenie małego ruchu granicznego na granicy z obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

W programie Polskiego Stronnictwa Ludowego postulowano – w podobnym tonie – rozwijanie pozytywnych relacji ze wszystkimi sąsiadami, w tym zarówno z Rosją, jak i Ukrainą. Partia opowiada się za przywróceniem pokoju na Ukrainie i polepszeniem relacji rosyjsko-ukraińskich⁴⁰.

³⁷ *Silna Polska dla cywilizacji życia*, Założenia polityki Prawicy Rzeczypospolitej, Warszawa 2009, s. 10–11.

³⁸ *Wielka Polska w małej Unii. Manifest polskiego eurorealizmu*, 2014, s. 12.

³⁹ *Przywróćmy normalność. Godne życie, sprawiedliwa i normalna Polska*, Program Sojuszu Lewicy Demokratycznej, 2017, s. 50.

⁴⁰ *Blisko ludzkich spraw*, Deklaracja wyborcza PSL, 2015, s. 31.

W programie Kukiz'15 podniesiono postulat upodmiotowienia Polski w stosunkach międzynarodowych. Uwypuklono źródła zagrożeń, do których zaliczono destabilizację dotychczasowego ładu międzynarodowego oraz ryzyko konfliktu militarnego w sąsiedztwie granic Polski. W programie partii zdiagnozowano, że:

„dotychczasowe rządy nie potrafiły zapewnić Polsce pozycji lidera w regionie”, [zaś] „największe państwa Europy negocjują z Rosją ponad naszymi głowami”⁴¹.

Zarazem ugrupowanie Kukiz'15 postuluje nefaworyzowanie któregokolwiek z partnerów zagranicznych, z uwzględnieniem równowagi w relacjach ze Wschodem i Zachodem Europy:

„Nasz rząd będzie gwarantem realizacji polskiej racji stanu w polityce zagranicznej. Nasz rząd będzie dbał tylko i wyłącznie o polskie interesy a nie interesu niemieckie, rosyjskie, ukraińskie czy europejskie”⁴².

W podobnym tonie – uwypuklającym równowagę w relacjach z państwami Europy Środkowo-Wschodniej – wypowiadają się inne partie z prawej strony polskiej sceny politycznej. W programie Kongresu Nowej Prawicy podkreślono, że w polityce międzynarodowej ugrupowanie to będzie się kierowało wyłącznie rachunkiem korzyści i strat, nie zaś założeniami ideologicznymi czy też sympatiami lub antypatiami⁴³.

Zwiększenie współpracy w basenie Morza Bałtyckiego postuluje z kolei partia Wolność, podkreślając m.in. konieczność zacieśnienia relacji z państwami nordyckimi w kontekście występowania „innych sił w tym obszarze”, co należy interpretować jako dostrzeżenie zagrożenia rosyjskiego⁴⁴. Z drugiej strony w programie partii wyraźnie zarysowuje się postulat zrównoważenia relacji ze Wschodem i Zachodem i nefaworyzowania żadnego z sąsiadów:

„W polityce zagranicznej nie da się uciec od aspektów związanych z położeniem. Polska na zachodzie graniczy z najsilniejszym gospodarczo państwem kontynentu, na północy zaś z najsilniejszym militarnie państwem [Rosją – przyp. K.Ż.] kontynentu”.

⁴¹ *Strategia zmiany. Potrafisz Polsko!*, Kukiz'15, 2015, s. 26.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Program Kongresu Nowej Prawicy, <https://knp.org.pl/program/#1447702361157-49a62f8b-83fd> [dostęp: 3.06.2018].

⁴⁴ *Dumna Bogata Polska*, Program Partii KORWiN, Warszawa 2015, s. 20.

Dalej postuluje się podejście zrównoważone i realistyczne do kwestii relacji ze Wschodem i Zachodem, uwzględniające rachunek zysków i strat oraz zasadę prymatu interesu państwowego w polityce zagranicznej⁴⁵.

Kolejna grupa programów to dokumenty zawierające postulaty związane z polepszeniem i rozwijaniem relacji politycznych z Rosją. Najbardziej spójną i rozbudowaną koncepcję przedstawił Ruchu Narodowy, który postuluje odejście od „mitu jagiellońskiego”. Miałby on polegać na wspieraniu państw leżących między Polską a Rosją, co byłoby swoistą kontynuacją federacji narodów funkcjonujących w ramach I Rzeczypospolitej. Zdaniem autorów programu, procesy narodotwórcze i kształtowanie się niezależnych państw narodowych spowodowało, że Polska nie ma interesu w promowaniu wartości europejskich na Wschodzie Europy i tworzeniu nowej federacji państw Europy Środkowo-Wschodniej, zaś bardziej opłacalne jest kształtowanie odrębnych dwustronnych relacji z każdym państwem z osobna, w zależności od istniejących uwarunkowań. Dodatkowym negatywnym czynnikiem jest zdominowanie Europy przez mocarstwa gospodarcze i militarne: Niemcy i Stany Zjednoczone, co Polska powinna zrównoważyć pogłębieniem współpracy z Chinami i Rosją⁴⁶. W stosunkach dwustronnych z Rosją partia postuluje odbudowanie relacji gospodarczych i politycznych, konstatując, że, biorąc pod uwagę potencjał militarny i gospodarczy, w żaden sposób Rosja nam nie zagraża i – tym samym – nie istnieją realne sprzeczności interesów⁴⁷.

Jeszcze dalej w swoich enuncjacjach programowych idzie partia Zmiana, domagając się większego wykorzystania tranzytowego potencjału Polski, i to zarówno w wymiarze gospodarczym, jak i politycznym:

„Polska ze względu na swoje położenie geograficzne może być krajem tranzytowym, pomostem łączącym wschód z zachodem, a to wymusza postawę przychylną dla dobrosąsiedzkich stosunków z większymi i mniejszymi podmiotami w regionie”⁴⁸.

Autorzy programu partii konstatują, iż Rosja, będąc nawet mocarstwem atomowym, nie zamierza zachowywać się w żaden agresywny sposób wobec Polski, co podważa sens polskiej obecności w NATO. Zmiana postuluje zatem wystąpienie Polski z NATO i zaangażowanie się w budowę niezależnego od Stanów Zjednoczonych systemu bezpieczeństwa w Europie obejmującego przestrzeń między Lizboną a Władystokiem. Zarazem ugrupowanie postu-

⁴⁵ *Ibidem*, s. 22.

⁴⁶ *Suwerenny naród w XXI wieku*, Program Ruchu Narodowego, Warszawa 2016, s. 22.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 25.

⁴⁸ *Zmiana. Praca – Pokój – Patriotyzm. Program polityczny*, Warszawa 2016, s. 14.

luje wycofanie się awanturniczej i agresywnej polityki wspierania niektórych sąsiadów, w tym zakończenie wsparcia dla „puczystów” w Kijowie czy opozycji białoruskiej⁴⁹.

W programie politycznym Unii Pracy podkreślono wpływ zwiększonej rywalizacji między mocarstwami na bezpieczeństwo międzynarodowe, czego rezultatem jest ekspansja Stanów Zjednoczonych, które stale zwiększają swój stan posiadania w Europie. Dlatego partia postuluje rozbudowę niezależności militarnej Europy poprzez utworzenie europejskich sił zbrojnych i europejskich sił szybkiego reagowania. W odniesieniu do relacji z Rosją Unia Pracy postuluje odbudowę dobrych relacji politycznych i gospodarczych, łącznie z rozwijaniem współpracy handlowej z Euroazjatycką Unią Gospodarczą⁵⁰.

4. PROBLEMATYKA GOSPODARCZA I SPOŁECZNA A RELACJE Z ROSJĄ

W programach partii politycznych były również poruszane – w kontekście relacji z Rosją – zagadnienia gospodarcze i społeczne. Treść programów koresponduje wyraźnie z aktualnymi wydarzeniami w relacjach międzynarodowych, gdyż przedmiotem rozważań były przede wszystkim relacje handlowe z Rosją, polityka sankcyjna oraz zagadnienia związane z migracją. Również w tych obszarach tematycznych najbardziej krytyczne stanowisko wobec relacji z Rosją wyrażało Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska. W programie PiS poruszana była kwestia niezależności energetycznej wobec Rosji. W zakresie bezpieczeństwa zaopatrzenia w gaz ziemny partia postuluje dalszą rozbudowę gazoportu w Świnoujściu oraz rozwój inicjatyw mających na celu import gazu ze Skandynawii. Partia nie wyklucza współpracy z Rosją, odkładając kwestie kontynuacji kontraktu „jamalskiego” na czas po rozbudowie gazoportu w Świnoujściu⁵¹. W zakresie importu ropy naftowej podnoszona jest kwestia budowy rurociągu Odessa–Brody–Gdańsk. Wszystkie te przedsięwzięcia pośrednio dotyczą relacji handlowych z Rosją, gdyż zmierzają w kierunku dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych⁵².

Kolejnym postulatem podnoszonym w programie PiS jest odbudowa gospodarki morskiej oraz rozwój handlu zagranicznego. Poza budową gazoportu, postulatem wprost odnoszącym się do relacji z Rosją jest kwestia budowy kanału żeglugowego przez Mierzeję Wiślaną, czemu sprzeciwia się strona

⁴⁹ *Ibidem*, s. 15–16.

⁵⁰ *O godne życie człowieka i integrację społeczną*, Warszawa 2014, s. 47–50.

⁵¹ P. Naimski, *Energetyka i państwo*, [w:] *Myśląc Polska...*, *op. cit.*, s. 32.

⁵² *Zdrowie, Praca, Rodzina...*, *op. cit.*,

rosyjska. Partia postuluje również wprowadzenie działań ochronnych wobec sektora produkcji rolnej, który ucierpiał na ograniczeniach w dostępie do rynku rosyjskiego⁵³. Zasadniczym postulatem wobec Rosji jest również zwrot wraku samolotu Tu-154, który uległ katastrofie w Smoleńsku.

W programie Platformy Obywatelskiej na pierwszy plan wysuwa się kwestia dostaw gazu z Rosji i solidarności energetycznej Unii Europejskiej. W obliczu możliwego szantażu energetycznego ze strony Rosji PO postuluje prowadzenie działań na forum Unii Europejskiej, mających na celu zapewnienie dostaw surowców energetycznych:

„Będziemy zabiegać o dalszy rozwój infrastruktury, która zapewni nam bezpieczeństwo dostaw z różnych kierunków i po konkurencyjnych cenach”⁵⁴.

Platforma Obywatelska popiera sankcje gospodarcze przeciw Rosji, podkreślając zarazem konieczność realizacji działań mających na celu zmniejszenie dolegliwości sankcji dla polskich przedsiębiorców:

„działania na rzecz wsparcia polskich przedsiębiorców poszkodowanych embargiem Rosji nałożonym na polską żywność dowiodły, że przy odpowiednim wsparciu administracji rządowej można skutecznie szukać alternatywnych rynków zbytu”⁵⁵.

Podkreślono również znaczenie pomocy na rzecz Polonii i Polaków na Wschodzie, w tym tych mieszkających w Rosji: zadeklarowano rozwijanie programu repatriacji oraz usprawnienie procesu wydawania Kart Polaka.

Prawica Rzeczypospolitej, w odniesieniu do relacji z Rosją, postuluje większe upodmiotowienie Polski w tych relacjach i odejście od obserwowanej asymetrii. W programie partii podkreślono, iż:

„stosunki gospodarcze [Rosji – przyp. K. Ż.] z Polską i Europą Środkową (a w szczególności państwami bałtyckimi) muszą być oparte na zasadach uczciwej wymiany i realizowane w ramach jednolitych zasad współpracy między Rosją a Europą”⁵⁶.

Z kolei od Unii Europejskiej należy wymagać solidarności w zakresie wymiany gospodarczej z Rosją. Jednym z przejawów braku owej solidarności jest – zgodnie z programem partii – rozwijanie przez Niemcy przedsięwzięć energetycznych wspólnie z Rosją, co jest jednoznacznie źle oceniane⁵⁷.

⁵³ *Ibidem*, s. 101.

⁵⁴ *Polska przyszłości...*, *op. cit.*, s. 67.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 70.

⁵⁶ *Silna Polska dla cywilizacji życia...*, *op. cit.*, s. 11.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 14.

W drugiej grupie partii, których programy wyrażają neutralny stosunek do Rosji, w kwestiach gospodarczych i społecznych, zwraca uwagę stanowisko Sojuszu Lewicy Demokratycznej, który postuluje rozwijanie relacji z Rosją przede wszystkim w wymiarze ekonomicznym, nie zapominając przy tym o innych sąsiadach, w tym Ukrainie⁵⁸. Partia Wolność podkreśla konieczność wprowadzenia ułatwień w kontaktach społecznych z państwami Europy Wschodniej, w tym wobec Polaków na Wschodzie⁵⁹. Generalnym wnioskiem w odniesieniu do zagadnień gospodarczych jest konstatacja, że partie te opowiadają się za normalizacją przede wszystkim relacji handlowych, które powinny zostać wyraźnie oddzielane od stosunków politycznych. Dostrzegany jest również potencjał rozwoju współpracy społecznej, w tym z udziałem diaspory polskiej na Wschodzie.

Wśród partii postulujących polepszenie relacji z Rosją najbardziej konkretny cel stawia Unia Pracy, która – co zostało wcześniej zasygnalizowane – opowiada się na rozwoju współpracy gospodarczej z Rosją oraz Euroazjatycką Unią Gospodarczą. Zgodnie z programem partii:

„niezbędne jest odbycie konferencji Polska-EUG z uwzględnieniem nie tylko współpracy naukowej, gospodarczej, ale także kulturalnej i medialnej”⁶⁰.

Ruch Narodowy postuluje z kolei

„odbudowę relacji handlowych z Federacją Rosyjską i poszukiwania nowych możliwości polskiej ekspansji gospodarczej na rynku rosyjskim”.

Zgodnie z programem partii, w kwestiach gospodarczych należy odejść od reprezentowania interesów innych, w tym Unii Europejskiej i Ukrainy, a skupić się na poszerzaniu perspektyw dla polskich przedsiębiorców na rynku rosyjskim. Zarazem partia, mając świadomość uzależnienia surowcowego od Rosji, opowiada się za dywersyfikacją kierunków dostaw surowców energetycznych. W kwestiach społecznych Ruch Narodowy zgłasza konieczność intensyfikacji repatriacji Polaków ze Wschodu⁶¹.

Partia Zmiana w swoim programie dostrzega problem strat polskiej gospodarki i przedsiębiorców, wynikających z polityki sankcyjnej wymierzonej w Rosję. W rezultacie, ugrupowanie to opowiada się za odstąpieniem,

⁵⁸ *Przywróćmy normalność...*, *op. cit.*, s. 50–51.

⁵⁹ *Dumna Bogata Polska...*, *op. cit.*, s. 23.

⁶⁰ *O godne życie człowieka...*, *op. cit.*, s. 49.

⁶¹ *Suwerenny naród w XXI wieku...*, *op. cit.*, s. 25, 37–49.

nawet jednostronnym, od sankcji wobec Rosji, co miałyby przynieść odprężenie w relacjach handlowych. Postuluje się również wprowadzenie barterowej wymiany handlowej z Rosją, co oznaczałoby zwiększenie eksportu przede wszystkim polskiej produkcji rolnej⁶².

PODSUMOWANIE

Przedstawiona analiza wykazuje istotne różnicowanie programów partii i ugrupowań politycznych w Polsce pod względem znaczenia i miejsca problematyki relacji z Federacją Rosyjską. Co istotne, w badaniu uwzględniono szerokie spektrum partii parlamentarnych i pozaparlamentarnych, co pozwoliło na przedstawienie różnorodnych poglądów i postulatów odnoszących się do kwestii rosyjskiej. Należy też podkreślić, że zasadniczym kryterium doboru partii było posiadanie reprezentacji w Sejmie, Senacie lub Parlamencie Europejskim, co przekłada się – w większym lub mniejszym stopniu – na udział w kształtowaniu czy też wpływaniu na polską politykę zagraniczną, w tym relacje z Rosją. Należy wziąć pod uwagę, że przy aktualnie obserwowanym dychotomicznym, w znacznej mierze, podziale polskiej sceny politycznej, to dwie partie – Prawo i Sprawiedliwość i Platforma Obywatelska – miały w ostatnich latach największy wpływ na kształtowanie polskiej polityki zagranicznej.

W tym kontekście za najważniejszy wniosek analizy ilościowej i odpowiedź na pierwsze pytanie badawcze należy uznać konstatację, że to właśnie te dwie partie zdecydowanie najczęściej odnosiły się do kwestii relacji z Rosją, a ponieważ były to zazwyczaj uwagi krytyczne, toteż relacje polsko-rosyjskie w ostatnich latach przeżywają czas swoistego „zamrożenia”. Drugą istotną refleksją wynikającą z analizy ilościowej jest obecność, z różną częstotliwością, problematyki rosyjskiej w programach wszystkich partii tworzących kluby parlamentarne. Należy to interpretować w ten sposób, że pomimo niskiej intensywności relacji z Rosją, partie uznają za stosowne odnieść się do tej problematyki⁶³.

Analiza jakościowa wskazała odpowiedzi na pytania badawcze w kwestii dyferencjacji partii politycznych w kontekście poglądów na kształt relacji z Rosją. Wyodrębniono wiele zagadnień, w których kontekście pojawia się

⁶² *Zmiana...*, *op. cit.*, s. 14–16.

⁶³ Co ważne, nie wynika to z faktu sąsiedzowania z Rosją, gdyż innym sąsiadom nie poświęcano tak wiele uwagi.

problematyka rosyjska. Należą do nich: dwustronne stosunki polityczne, bezpieczeństwo międzynarodowe, współpraca gospodarcza i relacje handlowe oraz współpraca kulturalna i społeczna. W skutek przeprowadzenia analizy jakościowej wykazano istnienie trzech wyraźnie wyodrębnionych grup partii i ugrupowań politycznych. Pierwsza grupa, do której zaliczono Prawo i Sprawiedliwość, Platformę Obywatelską, Nowoczesną, Prawicę Rzeczypospolitej i Porozumienie, głosi postulaty wyrażające krytyczny stosunek do polityki zagranicznej Rosji i kształtu relacji polsko-rosyjskich. Druga grupa partii postuluje większe zrównoważenie i pragmatyzm w relacjach polsko-rosyjskich, wyrażając opinie zarówno krytyczne, jak i te dotyczące konieczności poprawy relacji z Rosją. Należy do niej zaliczyć Polskie Stronnictwo Ludowe, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Kukiz'15, Kongres Nowej Prawicy oraz Wolność. Trzecia grupa partii: Ruch Narodowy, Zmiana i Unia Pracy to ugrupowania, które postulują – co najmniej w kilku wyodrębnionych obszarach – poprawę relacji polsko-rosyjskich i ściślejszą współpracę z Rosją, nawet przy założeniu utrzymania dotychczasowych priorytetów polityki zagranicznej obu państw. Jednym z istotnych wniosków analizy jakościowej jest obecność Unii Pracy wśród partii opowiadających się za poprawą relacji z Rosją, gdyż dotychczas ugrupowanie to nie było postrzegane jako wyraźnie prorosyjskie.

Znaczącym wnioskiem analizy jakościowej jest wyraźnie zarysowany wpływ wydarzeń międzynarodowych na programy partii politycznych. Dostrzegana jest znacząca reakcja na rosyjską aktywność na Wschodzie Ukrainy, co mimo wszystko prowokuje krytyczny stosunek większości partii⁶⁴. Drugim istotnym czynnikiem odnotowywanym w programach partii politycznych są kwestie gospodarcze, w tym problematyka rosyjskiego faktora bezpieczeństwa energetycznego oraz polityka sankcyjna Unii Europejskiej, co również potwierdza wpływ czynników zewnętrznych na programy partii politycznych. W tym kontekście należy potwierdzić użyteczność tezy T. Rapleya o dokumentacyjnej roli programów partii politycznych⁶⁵. Przedstawiona analiza potwierdza wpływ czynników międzynarodowych na zmiany w treści programów partii politycznych w odniesieniu do relacji z Rosją.

⁶⁴ Owa zmiana w poglądach partii politycznych, która nastąpiła w latach 2014–2015, a odpowiada aneksji Krymu przez Rosję i intensyfikacji akcji w Donbasie, dotyczy w głównej mierze Platformy Obywatelskiej oraz Prawa i Sprawiedliwości.

⁶⁵ Zob. T. Rapley, *Analiza konwersacji...*, *op. cit.*, s. 37–48.

BIBLIOGRAFIA

- Antoszewski A., Herbut R., *Leksykon politologii*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław 2004.
- Bäcker R. i in., *Metodologia badań politologicznych*, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa 2016.
- Blisko ludzkich spraw*, Deklaracja wyborcza PSL, 2015.
- Budge I., *A new spatial theory of party competition*, „British Journal of Political Science” 1994, vol. 24 (4).
- Budge I., Klingemann H. D., Volkens A., Bara J., McDonald M., *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union and OECD 1990–2003*, Oxford University Press, Oxford 2006.
- Chmaj M., Sokół W., Żmigrodzki M., *Teoria partii politycznych*, Wydawnictwo Morpol, Lublin 1997.
- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
- Dumna Bogata Polska*, Program Partii KORWiN, Warszawa 2015.
- Dworczyk M., *Polska polityka wschodnia*, [w:] *Myśląc Polska*, Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy, Katowice 3–5 lipca 2015 r.
- Europejscy Demokraci łączą się z Partią Demokratyczną*, https://wiadomosci.onet.pl/kraj/europejscy-demokraci-lacza-sie-z-partia-demokratyczna/zxecng?utm_source=wiadomosci_viasg&utm_medium=nitro&utm_campaign=allonet_nitro_new&srcc=ucs&utm_v=2 [dostęp: 22.05.2018].
- Greene J.C., *Toward a methodology of mixed methods social inquiry*, „Research in the Schools” 2006, nr 13(1).
- Kitschelt H., *Post-communist party systems: competition, representation and inter-party cooperation*, University Press, Cambridge 1999.
- Koselleck R., *Dzieje pojęć. Studia z semantyki i pragmatyki języka społeczno-politycznego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.
- Mair P., *Rząd reprezentatywny vs rząd odpowiedzialny*, [w:] W. Gagątek, K. Walecka (red.), *Oblicza demokracji. Partie i systemy partyjne w ujęciu Petera Maira*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2017.
- Markowski R., Czeźnik M., Kotnarowski M., *Demokracja. Gospodarka. Polityka. Perspektywa polskiego wyborcy*, SCHOLAR, Warszawa 2015.
- Naimski P., *Energetyka i państwo*, [w:] *Myśląc Polska*, Konwencja Programowa Prawa i Sprawiedliwości oraz zjednoczonej prawicy, Katowice 3–5 lipca 2015 r.
- Nowoczesna Polska dla każdego*, 2016.

- O godne życie człowieka i integrację społeczną*, Warszawa 2014.
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 27 października 2015 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 25 października 2015 r., Dz. U. z dnia 28 października 2015 r. poz. 1731, http://parlament2015.pkw.gov.pl/pliki/1446212096_obwieszczenie_Sejm.pdf [dostęp: 26.05.2018].
- Orzelska-Stączek A., *Rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa w ocenie głównych sił politycznych*, [w:] J. Fiszer (red.), *System euroatlantycki i bezpieczeństwo międzynarodowe w multipolarnym świecie. Miejsce i rola Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, ISP PAN, Warszawa 2013.
- Polniak Ł., *Bezpieczeństwo energetyczne państwa w programach polskich partii politycznych*, „Nauki Społeczne” 2012, nr 2.
- Polska przyszłości*, Program Platformy Obywatelskiej RP, Warszawa 2015.
- Powstaje Partia Republikańska. Będzie współtworzyć Zjednoczoną Prawicę*, <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/558616,partia-republikanska-zjednoczona-prawica-pis-siarkowska.html> [dostęp: 22.05.2018].
- Program Kongresu Nowej Prawicy, <https://knp.org.pl/program/#1447702361157-49a62f8b-83fd> [dostęp: 3.06.2018].
- Przywróćmy normalność. Godne życie, sprawiedliwa i normalna Polska*, Program Sojuszu Lewicy Demokratycznej, 2017.
- Raciborski J., *Wybory i wyborcy*, [w:] J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kilian (red.), *Demokratyzacja polska 1989–2003*, SCHOLAR, Warszawa 2003.
- Rapley T., *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, PWN, Warszawa 2010.
- Robertson D., *Słownik polityki*, przekł. M. Dera, M. Młynarz, G. Polak, R. Wonicki, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2009.
- Rossmann G.B., Wilson B., *Numbers and words: Combining quantitative and qualitative methods in a single large-scale evaluation study*, „Evaluation Review” 1985, nr 9.
- Silna Polska dla cywilizacji życia*, Założenia polityki Prawicy Rzeczypospolitej, Warszawa 2009.
- Skrzypiński D., *Strategie partii politycznych*, [w:] A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Strategia zmiany. Potrafisz Polsko!*, Kukiz'15, 2015.
- Suwerenny naród w XXI wieku*, Program Ruchu Narodowego, Warszawa 2016.
- Tyrała M., *Wpływ postulatów programowych na sukces wyborczy – na przykładzie partii: PiS, PO, ZL w wyborach parlamentarnych w Polsce w 2015 roku*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2018, nr 1.

Wielka Polska w małej Unii. Manifest polskiego eurorealizmu, 2014.

Woźniak W., *Programy polskich partii politycznych jako materiał empiryczny w badaniach dyskursu politycznego*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, nr 2.

Wykaz partii wpisanych do ewidencji partii politycznych (na podstawie prawomocnych postanowień w sprawach o wpis do ewidencji przekazanych Państwowej Komisji Wyborczej przez Sąd Okręgowy w Warszawie w trybie określonym art. 15 ustawy o partiach politycznych), http://pkw.gov.pl/322_Wykaz_partii_politycznych [dostęp: 22.05.2018].

Zdrowie, Praca, Rodzina, Program Prawa i Sprawiedliwości, Warszawa 2014.

Zmiana. Praca – Pokój – Patriotyzm. Program polityczny, Warszawa 2016.

RELACJE Z FEDERACJĄ ROSYJSKĄ W PROGRAMACH WYBRANYCH POLSKICH UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH – ZARYS ANALIZY ILOŚCIOWEJ I JAKOŚCIOWEJ

Streszczenie

Jednym z istotnych elementów dyskursu publicznego są programy przygotowywane przez poszczególne partie polityczne. Stanowią one, z jednej strony emanację poglądów partii politycznych i ich wyborców, z drugiej zaś są podstawą rywalizacji politycznej odbywającej się pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami, zarówno w trakcie kampanii wyborczych, jak i w okresach występujących pomiędzy wyborami. W polskiej rzeczywistości politycznej jednym z istotnych elementów programów politycznych jest postulowana polityka zagraniczna. Celem artykułu było przedstawienie wyników badań w zakresie określenia miejsca Rosji oraz relacji polsko-rosyjskich w programach najważniejszych ugrupowań politycznych działających w Polsce. Autor starał się również dokonać przeglądu programów politycznych pod kątem ich specyfiki oraz wewnętrznej struktury i charakteru postulatów tam zawartych. W wyniku przeprowadzenia analizy ilościowej stwierdzono, że relacje z Rosją stanowią istotny element programów większości liczących się partii politycznych. Analiza jakościowa pozwoliła na wyodrębnienie partii postulujących zdecydowaną i asertywną politykę wobec Rosji, partii wypowiadających się o Rosji w sposób neutralny oraz partii postulujących poprawę i pragmatyzację dwustronnych relacji.

Słowa kluczowe: programy polityczne, partie polityczne, relacje polsko-rosyjskie

RELATIONS WITH THE RUSSIAN FEDERATION IN THE PROGRAMMES
OF SELECTED POLISH POLITICAL PARTIES: AN OUTLINE
OF QUANTITATIVE AND QUALITATIVE ANALYSIS

Abstract

Particular political parties' manifestoes constitute crucial elements of public discourse. On the one hand, they are an emanation of the views held by political parties and their voters, on the other hand, they form a basis for political competition between particular formations, both during electoral campaigns and in the periods between the elections. In the Polish political reality, proposals concerning foreign policy make one of pivotal elements of those political programmes. The article aims to present the results of the research into the place of Russia and Polish-Russian relations in the programmes of the most important political formations operating in Poland. The author also attempts to review the political programmes for their specificity as well as their internal structures and the nature of the proposals that they include. As a result of the quantitative analysis, it has been concluded that the relations with Russia constitute a crucial element in the political programmes proposed by the majority of significant Polish political parties. The qualitative analysis has made it possible to distinguish parties that call for a determined and assertive policy towards Russia, parties that formulate their views on Russia in a neutral way, as well as parties that call for improvement and pragmatism in bilateral Polish-Russian relations.

Key words: political programmes, political parties, Polish-Russian relations

ОТНОШЕНИЯ С РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ В ПРОГРАММАХ
ОТДЕЛЬНЫХ ПОЛЬСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ГРУПП – ЗАРИСОВКА
КОЛИЧЕСТВЕННОГО И КАЧЕСТВЕННОГО АНАЛИЗА

Резюме

Одним из важных элементов общественного дискурса являются программы, разрабатываемые политическими партиями. Они представляют собой, с одной стороны, эманацию взглядов политических партий и их избирателей, а с другой – являются основой политической конкуренции между партиями,

как в ходе избирательных кампаний, так и в периоды между выборами. В польской политической действительности одним из важных элементов политических программ является предлагаемая внешняя политика. Целью статьи является представление результатов исследований в области определения места России и польско-российских отношений в программах основных политических партий, действующих в Польше. Автор пытался также сделать обзор политических программ с точки зрения их специфики, внутренней структуры и характера содержащихся в них требований. В результате проведения количественного анализа было установлено, что отношения с Россией являются неотъемлемой частью программ большинства ведущих политических партий. Качественный анализ позволил выделить партии, предлагающие решительную и ассертивную политику в отношении России; партии, высказывающиеся о России нейтрально; и, наконец, партии, предлагающие улучшение и прагматизацию двусторонних отношений.

Ключевые слова: политические программы, политические партии, польско-российские отношения

Cytuj jako:

Żęgota K., *Relacje z Federacją Rosyjską w programach wybranych polskich ugrupowań politycznych – zarys analizy ilościowej i jakościowej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2018 nr 4(63), 157–183. DOI:10.26399/meip.4(63).2018.48/k.zegota

Cite as:

Żęgota, K. (2018) ‘Relacje z Federacją Rosyjską w programach wybranych polskich ugrupowań politycznych – zarys analizy ilościowej i jakościowej’ [‘Relations with the Russian Federation in the programmes of selected Polish political parties: an outline of quantitative and qualitative analysis’]. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 4(63), 157–183. DOI:10.26399/meip.4(63).2018.48/k.zegota